

KURALLI İKTİSAT POLİTİKALARI ve PİYASANIN ALTIN KURALI OLARAK KRİZLER

Ümit Akçay*

1. Giriş

Yirminci yüzyılda ana-akım iktisat teorisi ve ekonomi politikaları uygulamalarının gelişimine ana hatlarıyla bakıldığında, temel bir dalgalanmanın olduğu hemen göze çarpar niteliktedir. Buna göre 1929 krizine kadar geçen süreçte, kabaca liberal politikalar egemen konumda iken, ardından iki savaş arası dönemden sonra gittikçe kurumsallaşan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında erken kapitalistleşen ülkelerde refah devleti, geç kapitalistleşen ülkelerde ise içe yönelik birikim modelleri olarak belirginleşen uygulamalara rastlanmaktadır. Bilindiği gibi sürecin devamında da özellikle 1970'li yıllardaki krizden sonra liberal politikaların başına "yeni" eki gelerek yeniden hem iktisat teorisi alanında hem de pratik ekonomi politikası alanındaki uygulamalarda gündeme geldiğini görebiliriz.

Bu tarihsel değişim sürecinde, konumuz açısından altı çizilmesi gereken iki temel nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, gerek iktisat teorisinin gerekse ekonomi politikası uygulamalarının başlangıç ve bitiş dönemlerinin, kapitalist sermaye birikim sürecinin kriz dönemleri tarafından belirlenmesidir. Gerçekten de, 1929 krizi sonrasında liberal politikaların ya da bir başka ifadeyle klasik iktisadın temel argümanları ve ekonomi politikaları uygulamaları ciddi eleştirilere maruz kalmış ve "yeni" dönemin, yani kriz sonrası dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir iktisat teorisi ve ekonomi politikası uygulamaları demeti Keynesyen iktisat çerçevesinde ortaya atılmıştır. Bu iklimde gelişen Kalkınma İktisadı da, geç kapitalistleşen ülkelerin kapitalist birikimin dünya ölçeğindeki dinamikleriyle eklemlenmesi bağlamında işlevlendirilmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde ise, yine kapitalist birikim sürecinin dünya genelinde yaşadığı bir diğer krizle karşılaşmış, bu sefer, yine kriz sonrasında sermaye lehine yeniden yapılanmanın koşullarını hazır-

* Dr., Misafir Araştırmacı, New York University, Siyaset Bilimi Bölümü.

layan, “yeni” ön eki almış eski liberal teoriler ve ekonomi politikası uygulamaları gündeme gelmiş ve uygulamaya konmuştur.

Altı çizilmesi gereken ikinci nokta ise, aynı zamanda bu çalışmanın temel tartışma konusu olan bir bağlamı işaret etmektedir. Buna göre yukarıda işaret edilen dönemler, farklı bir yerden okunduğunda, ekonomi politikasının nasıl yürütülmesi gerektiğine dair temel yaklaşımların da değiştiği bir dönemlendirmeye teka-bül etmektedir. Örneğin yukarıdaki dönemlendirmeyi takip edersek, 1929 krizi-ne kadar gelinen süreçte “kural temelli” ekonomi politikaları egemen konumda ol-duğunu; buna karşılık, kabaca 1945–1980 arası olarak görülebilecek bir dö-nemde ise, hükümetlerin “takdir hakkına” dayanan ekonomi politikası uygulama-larının hayata geçtiği izlenebilir. Yine 1980’lerde hızla gündeme gelen “yeni” li-beral politikaların temel önerilerine bakıldığında da tekrardan “kurallı” ekonomi politikalarına dönüşün yaşandığı kolayca görülebilir.

Çalışmanın izleyen alt bölümlerinde kural temelli politikalar ve takdir hakkı-na dayanan politikaların temel ön kabullerinin ve teorik dayanaklarının neler ol-duğu ortaya konulacaktır. Ardından da bunların dönüşümündeki temel nedenin kapitalist sermaye birikiminin krizleri olduğu tespit edilip, piyasa kurallarının özünde politik olan yapısı deşifre edilmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak ise, bu tartışmanın özellikle 2001 krizi sonrası Türkiye’deki ekonomi politikalarının anlaşıl-masında önemli olduğu ileri sürülecektir.

2. Kurallı Ekonomi Politikaları

Ekonomi politikalarının nasıl yönlendirileceği sorunu, aynı zamanda iktisat teorisinin de temel uğraş alanlarından biridir. Bu konuda ana-akım iktisat teorisi içersinde iki temel ayrım bulunmaktadır. Tartışmanın bir tarafında kural temelli ekonomi politikasını savunanlar, diğer tarafında da iradi ekonomi politikalarını savunanlar vardır.

Bunlardan ilki olan kural temelli ekonomi politikaları, aynı zamanda liberal ve yeni liberal yaklaşımların paylaştığı ortak özellik olarak karşımıza çıkmakta-dır. Bu açıklama tarzlarına göre, ekonomi, yani piyasa, kendi kendini düzenleyici bir yapıdadır (Pressman, 1994). Ancak bunun çok önemli bir koşulu vardır. O da “piyasa dışı” aktörlerin, özellikle de devletin sürecin “doğal” işleyişine müda-hale etmemesi (Smith, 2000: 331). Bu yaklaşıma göre piyasa, içkin olarak “do-ğal”, gayri şahsi, hatta neredeyse “insan” unsurunun olmadığı bir mekanizma olarak görülürken, bu oluşuma dair her türlü düzenleme girişimi, “yapay” ve bu kendiliğinden işleyişin harmonisini bozucu bir etki olarak görülmektedir (Branko, 2011). Yine bu yaklaşımda bulunan “doğallık” vurgusu, tekil bireylerin iradeleri-ni aşan, değiştirilemez ve evrensel bir kategori olarak ortaya konmaktadır.

Piyasa kavramının bu şekilde yapılandırılması, doğal olarak liberal ya da yeni liberal yaklaşımın kriz algısına da yansımaktadır. Bir başka ifadeyle, liberal teori, kendi temel ön kabulleri gereğince krizi açıklayamaz. Çünkü piyasa, uzun dönemde sürekli kararlı bir denge noktasına ulaşacaktır ve eğer bu gerçekleşmiyorsa, sorumluluk genellikle “piyasa dışı” aktörlerde aranmalıdır (Polanyi, 2002). Piyasa dışı aktörlerin kimler olduğuna bakıldığında ise bunların başında hükümetlerin ve sendikaların geldiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre, ekonominin doğal, kendiliğinden işleyişine çeşitli amaçlarla yapılan müdahaleler, yaşanan krizlerin en önemli nedenlerindedir. Örneğin, işsizliği azaltmak, ekonomik büyümeyi artırmak, ya da yerli sanayilerini uluslararası rekabete karşı koruması gibi nedenlerde yapılan hükümet müdahaleleri, piyasanın temel işleyiş mekanizmasını oluşturan fiyat mekanizmasını bozar ve sistemin etkin olarak çalışmasını önler. Yine işçi sınıfının, sendikalar aracılığıyla yaptığı hak arama, sosyal hakları elde etme ve ücret üzerinden yürüttüğü mücadeleler, emek piyasasındaki dengeleri bozmakta, bu piyasaları “katılaştırmakta” ve sonuçta krizlere neden olmaktadır. Dolayısıyla bu noktada liberal yaklaşımın krizler için önerdiği çözüm açıktır: piyasa, bu müdahalelerden arındırıldığı oranda, herkes için fayda üreten bir yapıya kavuşabilir. Örneğin, hükümetlerin işsizliği düşürmek amacıyla para politikası araçlarını kullanmaları, uzun dönemde sadece fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olacaktır. Bunun nedeni ise, yine neredeyse “dokunulmaz” bir inanç olarak ortada duran “doğal işsizlik oranı” argümanıdır (Friedman, 1977: 458). Yine benzer bir şekilde sendikaların yaptıkları mücadeleler sonucunda emek piyasalarının esnekliğinin kaybolması, piyasanın işleyiş açısından bir diğer problem kaynağıdır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre sendikaların ve hükümetlerin, yani “siyasal olan”ın, piyasaların kendiliğinden ve doğal işleyişine yapacakları müdahaleler, amaçları ne olursa olsun, sonuçsuz kalacak, bu müdahale sürecinden geriye, sadece daha yüksek enflasyon ya da daha yüksek bir işsizlik oranı kalacaktır (Paya, 1988).

İşte kural temelli ekonomi politikalarının temel argümanı bu nokrada devreye girmektedir. Eğer piyasanın herkes için fayda yaratan bir mekanizma olarak işlemesi isteniyorsa, “siyasal olan”ın müdahalesinden uzak bir yerde konumlandırılması gerekmektedir (Kydland ve Prescott, 1977). Bir başka ifadeyle, ekonominin doğal işleyişini bozan etkenler olarak hükümetlerin ve sendikaların, bu müdahaleleri yapamayacak bir duruma gelmeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmaları gerekmektedir. 1970’li yıllardaki kriz sonrasında “yeni” liberal projenin özü budur. Bu proje, bilindiği gibi çeşitli alt teorilerle de kuvvetli bir şekilde desteklenmiştir. Rasyonel beklentiler teorisi, yeni klasik iktisat, siyasi konjonktür teori-

si, parasalcılık ve anayasal iktisat, bu destekleyici teoriler grubunda yer almaktadır. Ancak kendi “düşünce ailesi” içerisinde en radikal önerileri yapan anayasal iktisat teorisi olmuştur.

Anayasal iktisat yaklaşımı, analizine oldukça iddialı bir argüman ile başlamaktadır: “demokratik rejimler yozlaşmıştır” ve devlet bir “yağma mekanizması-na” dönüşmüştür (Brennan ve Buchanan, 1985). Bu sorunun çözülmesi için ise, siyasal iktidarların ekonomik yetkilerinin kısıtlanması gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre mesele bir kere bu şekilde konulunca, “alınması gereken önlemler” kolayca ardından gelmektedir: Para politikası siyasetçilere bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir. Bunun için özellikle merkez bankaları siyasal iktidarların uzanamayacakları bir noktada konumlandırılmalıdır.¹ Keza maliye politikası da, “demokratik rejimlerin yozlaşmasında” en önemli etkenlerden biridir. Bu nedenle bu alan da siyasi iradenin müdahale alanında mümkün olduğunca uzaklaştırılmalıdır.² Tüm bunların gerçekleştirilmesi için ise, ekonominin “evrensel kuralları”, anayasal bir düzeyde tanımlanmalı ve mevcut ve gelecek tüm siyasal iktidarları ve onların hareket alanlarını daraltacak bir şekilde anayasalarda yer almalıdır.³ Anayasal iktisat teorisinin bu yaklaşımına göre,

“...iktisat politikası çerçevesi içinde kalan bir iktisatçı dilediği kararları alma gücüne sahip bir iktidarı; belli politika alternatifleri arasında seçim yapması için ikna etmeye çalışır. Böyle bir ikna gayreti başarılı olur ya da olmaz. Anayasal iktisat alanında ise, siyasi iktidarın ikna edilmesi değil, belli kurallara göre davranması emredilebilir.” (Savaş, 1997: 103).

Dolayısıyla anayasal iktisat akımı, siyasal iktidarların ekonomi alanındaki düzenleme yetkilerinin sınırlanmasını açıkça talep etmektedir. Anayasalara yazılarak sınırlanması istenen alanlar ise şöyledir: “para arzı, faiz oranı, döviz kuru, asgari ücret, vergileme, harcama, transfer ödemeleri, yatırımlar, gelir dağılımı” (Savaş, 1997: 77). Siyasal iktidarların hangi alanlarda sınırlanması gerektiği ile ilgili yukarıdaki listeye bakıldığında, aslında alanların tek tek sayılması yerine ekonominin genelinin siyasal olandan ayrıştırılması gerektiği düşüncesinin açığa vurulduğu görülmektedir.

1 Bu yöndeki çabalar, merkez bankası bağımsızlığı uygulamaları ile karşılık bulmuştur.

2 Son dönemde gündeme ve uygulama aşaması gelen “mali kural”ın gerisindeki temel hareket noktası bu yaklaşımdır.

3 Anayasal iktisat yaklaşımı, Türkiye’de de yankısını bulmuştur (Aktan, 1997 ve 2007; Savaş, 1997). Özellikle sermaye kesimleri tarafından sahiplenilen bu yaklaşım, yeni anayasa yapım sürecinde olduğumuz bu günlerde TİSK’in (2011) hazırladığı “Ekonomik Anayasa Raporu” ile yeniden gündeme getirilmeye çalışılmaktadır.

3. Ekonomi Politikalarında İradî Yaklaşım

Genel olarak yeni liberal yaklaşımın ya da bunun radikal bir biçimini savunan anayasal iktisat akımının hedefinde yer alan yaklaşım ise, kolayca anlaşılacağı gibi ekonomi politikasının iradi olarak yürütülmesini ya da ekonomi politikalarının yürütülmesinde hükümetlerin "takdir hakkının" olduğunu ileri süren Keynesyen yaklaşım vardır. Bilindiği gibi Keynes, 1929 krizi sonrasında, genel olarak sermaye birikim sürecinin sürekliliği ve yeniden yapılanması için ihtiyaç duyulan bir çerçeveyi oluşturmak üzere hareket etmektedir. Bir başka ifadeyle temel hedefi krizden çıkışı için gerekli olan teorinin ve buna uygun olarak geliştirilecek pratik uygulamaların formüle edilmesidir. Bu bağlamda, Keynes, analizine piyasanın kendiliğinden ve otomatik bir şekilde tam istihdama ulaşacağına ve dengeye geleceğine dair liberal inancı eleştirerek başlar ve bu amaçlara ulaşılması için devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgular (Tobin, 1992). Bu bağlamda Keynes, hükümetlerin deflasyon ve işsizlik gibi sorunları harcamalar ve vergilendirme gibi iradi politikalarla aşabileceklerini ileri sürmektedir (Blaug, 1995: 654-655). Keynesyen teorinin, ekonomi politikalarının yürütülmesinde hükümete bir manevra alanı tanınması, pratikte Philips eğrisi ile birlikte gerçekleşmiştir. Daha açık bir ifadeyle, Philips eğrisi ile hükümetlerin enflasyon ile işsizlik arasında bir tercih yapma alanının olduğu ileri sürülmekte ve dolayısıyla da iradi politikalara yer açan bir çerçeve ortaya konulmaktadır (Samuelson, 1966: 384). Böylelikle hükümetlerin, uygulayacakları talep yönetimi politikaları ile kendi kendine dengeye gelemeyen, tam istihdam ya da büyüme gibi hedeflere ulaşamayan piyasa mekanizmasına, uygulayacakları talep yönetimi politikaları ile işlerlik kazandıracakları düşünülmektedir. Ancak talep yönetiminden bahsetmek, aynı zamanda ekonomi ile siyasetin iç içe geçmiş yapısını ortaya koymak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Keynesyen teorinin ortaya koyduğu çerçeve, dönemin sınıflar arası güç dengesini yansıtır niteliktedir. Bu bağlamda Hardt ve Negri'nin (2003: 67) yerinde bir şekilde tespit ettikleri gibi,

"... 'talep'ten bahsetmek, işçi sınıfından, siyasal bir kimliğe kavuşmuş bir kitle hareketinden, sistemi altüst edebilecek bir ayaklanma ihtimalinden bahsetmek demektir. Keynes, yaklaştığını gördüğü bir şeye karşı savaşa hazırlanan, açık-görüşlü, zeki bir muhafazakârdi. İşte bu umutsuzluktan doğan gerilim sayesinde siyasi irade, sistematik ve eksiksiz bir ideolojik alternatif olarak ortaya çıkma gücünü kendinde bulacaktır. Keynesci ideolojinin bir zaruret haline geldiği yer burasıdır."

Toparlamak gerekirse, yukarıda ana hatlarıyla belirtildiği gibi, iktisat politikasının nasıl yürütülmesi gerektiğine dair var olan iki yaklaşım (kurallı ekonomi politikaları ve takdir hakkına dayanan ekonomi politikaları), aynı zamanda yeni

liberal ve Keynesyen teorilerin temel argümanlarını da özetler niteliktedir. Burada vurgulanması gereken ise, özellikle 1970'li yıllardaki kriz sonrasında geliştirilen yeni liberal politikaların temelinde, ekonomi ile siyasetin ayrıştırılması gerektiği önerisi ve piyasanın kendiliğinden işleyişinin herkes için olumlu sonuçlar doğuracağı inancının yeniden gündeme getirilmesi yatmaktadır.

4. Piyasanın Altın Kuralı: Krizler

Yukarıda da belirtildiği gibi kapsamlı bir kriz teorisi, temel ön kabulleri nedeniyle liberal iktisadın içerisinden değil, onun eleştirisi üzerinden kendisini kuran Marksist ekonomi politik tarafından ortaya konmuştur. Marksist yaklaşıma göre kapitalizmin gelişimi sürekli krizle birlikte var olan bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bir başka ifadeyle kriz, piyasaya ya da kapitalist sermaye birikim sürecine “dışsal” değil, içsel bir süreçtir (Harvey, 2010). Burada çalışmanın esas vurgusu ve kapsamı açısından kapitalizmin yapısal krizlerinin nedenlerinin analizi ya da farklı kriz türlerinin bir tasnifinin yapılması gibi oldukça meşakkatli bir uğraşa girişilmeyecektir. Bunun yerine burada dikkat çekilmek istenen nokta, yaşanan krizlerin, iktisat teorisi ya da ekonomi politikalarının nasıl kurgulanması gerektiğine ilişkin yaklaşımları etkilediğidir. Bu bağlamda, nasıl 1929 krizi sonrası ortaya çıkan Keynesçilik, dönemin ihtiyaçlarına uygun bir çıkış stratejisi ortaya koyduysa, 1970'li yıllarda yaşanan kriz sonrasında ortaya çıkan yeni liberal yaklaşım da aynı hedefle yola çıkmaktadır. Her ikisinin aynı hedefle yola çıkmalarına rağmen ulaştıkları sonuçların farklılığı ise, gerek sermaye birikim sürecinin dünya genelindeki geldiği düzeye gerekse söz konusu dönemlerdeki sınıflar arasındaki güç dengesine bağlı olarak açıklanabilir. Ancak bu bölümde vurgulanmak istenen, kurallı ekonomi politikalarının temel “kural” olarak ilan ettikleri “siyasal olanın müdahalelerinin engellenmesi” yaklaşımının, hiyerarşik olarak kapitalizme ait daha üst bir kurala, yani piyasanın altın kuralı olarak krizlere tabi olduğudur. Yaşanan krizler sonrası, o döneme kadar en ince ayrıntılarıyla birlikte kurgulanan türlü matematiksel modellerle “bilimselliği” kanıtlanılmaya çalışılan “modellerin”, bir anda herhangi bir şeyi açıklayamayan ve sürekli kendisine referans vererek yükselmiş olan bir literatüre dönüşmesinin nedeni budur. Maalesef bu makûs talih, hem Keynesyen, hem de (yeni) liberal yaklaşım için geçerlidir. Bu konuda baki olan, ekonomi politikası alanının, her kriz sonrasında kapitalist sermaye birikim sürecinin daha karlı bir noktaya taşınması adına restore edilmesi için gerekli olan teorik önerinin oluşturulması ve bu çerçevede alınması gerekli önlemlerin formüle edilmesinden ibarettir. Tabii ki bu formülasyonlar, boşlukta ya da bir “deney ortamında” ileri sürülmemektedir. Bir başka ifadeyle, kriz-

lerden sonra ortaya çıkan yeni formülasyonların hani yöne evrileceği, sermaye birikim sürecinin geldiği düzey, genel olarak toplumsal mücadeleler ve özelde de sınıflar arası güç mücadelesi tarafından belirlenecektir ki geçmişte olan da budur. Dolayısıyla yaşanan ekonomik krizler ile kurallı ekonomi politikaları alanından, ekonomi politikalarının öncelikle krizin ilk şokunu atlatacak önlemlerin alındığı günöbirlük kriz yönetimi politikalarına, daha sonra da krize neden olan temel problemlerin çözölmüne olmasa da yönetölmüne ve ileriye ertelenmesine yönelik politikalar uygulanması aşamasına geçildiği görölebilir.⁴

5. Piyasa Kurallarının Politik İçeriği: Para'nın Ekonomi Politikası

Yukarıda belirtildiği gibi kural temelli politikaların (yeniden) yükselişi, 1970'li yıllardaki krizle birlikte Keynesyen reçetelerin sonuçsuz kalmasıyla beraber gelişmiştir. Buna göre kural temelli politikalar, özellikle 1970'li yıllardaki krizden sonra kapitalist toplumsal ilişkilerin sermaye lehine yeniden yapılandırılması sürecinde önemli işlevler yüklenmiştir. Bu çerçevede kural temelli politikalar, dünya genelinde emek-sermaye arasındaki dengeyi sermaye lehine yeniden düzenlenmesinde önemli bir araç olarak işlev görmüştür. Kural temelli politikaların bu işlevini, kurala bağlanması gerektiği ileri sürölen politika alanlarından biri olan para politikası örneği ile somutlayabiliriz.

En genel anlamıyla kural temelli para politikası, daraltıcı para politikası anlamına gelir. Ancak özellikle para politikası, oldukça çelişkili bir alandır. Para politikasının bu çelişkili niteliğini anlayabilmek için, paranın işlevlerini ve kapitalist toplumsal ilişkiler içersindeki temel mekanizmalardan olan para ile meta arasındaki ilişkiye daha yakından bakmak gerekmektedir. Buna göre meta üretiminin genelleşmiş hali olarak tanımlanabilecek olan kapitalist toplumun temel özelliklerinden biri, üretilen her bir metanın sosyal olarak geçerlilik kazanması için parasal olarak ifade edilmesi zorunluluğudur (De Brunhof, 1978). Bir başka ifadeyle, kapitalist üretim tarzı, parasal kısıta tabidir (Aglietta, 1979: 328; Lipietz, 1988: 19). Ancak para ile meta arasında var olan bu zorunlu ilişkinin, yani parasal kısıtın biçimi tarihsel olarak üç farklı aşamada ifade edilebilir.

Bunlardan ilki altın standardı olarak adlandırılan döneme tekaböl eder. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede uy-

4 Özellikle Türkiye'deki 2001 krizine ve 2008'de ABD'de yaşanan krize bakıldığında, bu aşamaların takip edildiği görölmektedir. Ancak 2011 yılından itibaren yoğunlaşan, günümüzde de tüm şiddetiyle devam eden Avrupa krizine bakıldığında, henüz ilk aşamının geçilemediği görölmektedir.

gülenen bu sisteme göre, paranın kendisi bir metadır. Para olarak kullanılan metanın, yani altının üretilmesi için gerekli olan toplumsal emek zaman, aynı zamanda değerin ölçüsü olur, tüm diğer metaların mübadelesini mümkün kılar, genel eşdeğer olarak tanımlanır (Capie, Goodhart, ve Schnadt, 1994). Bu durumda paranın kendisinin de bir meta olması, bir başka deyişle, mübadele ilişkilerinin kendi dışında maddi bir nesne ile ölçülmesi, esasında, para arzı artışının, meta arzı artışına denk olarak gerçekleşmesini varsayar. Bu ise, para politikasının enflasyondan arındırılmış bir tasavvurdur ve bugün daraltıcı uygulanan para politikalarının ilk versiyonun temsil eder (Weber, 2003: 67) Bu çerçevede altın standardı bir "otomatik yönlendirme mekanizması" (Polanyi, 2002: 199) şeklinde kurgulanmıştır ve bu haliyle kural temelli politikaların ilk uygulaması olarak görülebilir. Piyasanın otomatik dengeleyici gücüne olan inanca dayanan Altın Standardı politikaları, esasında, Britanya'nın dünya genelindeki ekonomik üstünlüğünü ile birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelir. Buna göre sistemin merkezinde Londra, Londra'daki finansal topluluğun merkezinde de İngiltere Merkez Bankası bulunmaktadır (Dutton, 1984: 173). Bir başka ifadeyle altın standardı döneminde İngiltere Merkez Bankası, dünyanın merkez bankası niteliğindedir ve dünyanın son ödeme mercii olarak görülmektedir (Gallarotti, 1995, s. 132).

Tarihsel olarak ilerlediğimizde karşımıza çıkan ikinci dönem, Bretton Woods sistemidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yıllardaki krize kadar uygulanan bu sistemde, para dolaylı olarak bir meta ile tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, bu dönemde para, belirli bir oransal dolayım ile metaya bağlanır (Itoh ve Lapavitsas, 1999). Sistemin somut işleyişinde, tüm ülkelerin ulusal paraları dolara, dolar ise belirli bir orandan altına bağlıdır. Dolayısıyla her bir ülkenin parasının, dünya parası olarak kabul edilen dolar vasıtasıyla altına bağlı olduğu kabul edilir. Bu oransal dolayım, aynı zamanda siyasete, ya da iradi politikalara alan açması açısından önemlidir (Arrighi, 2000). Bu ise, paranın bir sosyal ilişki ve sınıflar arası bir mücadele alanı olduğunun resmi olarak tanınmasını ifade eder. Bu dönem aynı zamanda ABD'nin hegemonik önderliğinde örgütlenildiğinden, dolar, dünya parası işlevini sürdürmektedir. Bu dönemde ABD, dünya parasını sağlama işleviyle birlikte, dünya ekonomisini yönlendirmede çok etkili bir araç elde etmiş olur. Buna göre, Bretton Woods sisteminde ABD dışındaki diğer ülkelerin ekonomik büyümeleri, ABD'nin dolar arzındaki genişlemeye bağlı kalmıştır. Eğer bir ülke, elinde dünya ortalamasından daha hızlı büyürse, döviz sıkıntısı çekeceğinden, ödemeler dengesi krizi ile karşılaşacaktır (Akçay, 2009). Dolayısıyla bu sistem, paranın siyasal yönetimi bağlamında kurgulanmıştır. Dolayısıyla Bretton Woods sistemiyle birlikte, Polanyi'nin (2002: 278) de ifade ettiği gibi, "artık dünyayı yöneten para ulusal bir renge boyanmıştır."

Tarihsel olarak içinde bulunduğumuz son aşama ise, paranın kendisinin herhangi bir yolla herhangi bir metaya bağlanmadan, dolaysız olarak kendisini ortaya koyduğu dönemdir. Buradaki en büyük sorun, istikrarlı ve değeri değişmeyen bir uluslararası paranın, yani dünya ticaretinde diğer farklı paralar tarafından referans alınacak bir "sabitenin" ortadan kalkmasıdır (Carchedi, 1997: 94). Bu son aşamada, para ile meta arasında var olan zorunlu ilişki ortadan kalmış gibi görünür, meta üretiminde ve üretilenlerin tüketilmesinde karşılaşılan sorunlar, kredi mekanizması sayesinde geleceğe ertelenir, sonsuz bir parasal genişleme döngüsünün olduğu varsayılır. Ancak para ile meta arasındaki zorunlu ilişki, yani kapitalist toplumda üretilen her metanın bir parasal karşılığının olması zorunluluğu, içinde bulunduğumuz son dönemde "finansallaşma" ile aşılmış gibi görünse de, bu sadece bir görünüşten ibarettir. Bu görünüşün ne kadar sahte olduğu yaşanan her krizle birlikte bir kere daha kendisini gösterir. Paranın herhangi bir yolla metaya bağlanmadığı bu son dönemin ayırt edici özelliklerinden biri de bu dönemde parasal kısıtın taşıyıcılığını devletin üstlenmesidir (Aglietta, 1979: 350). Zira son dönemde ortaya çıkan finansal krizlerin hızla devletlerin borç krizine dönüşmesinin gerisinde yatan dinamik budur. Devletin "para politikası" bu andan itibaren, eskisinden çok daha önemli hale gelir. Çünkü artık ekonominin genel dengesi ya da meta üretiminin (ve tüketiminin) yarattığı çelişkilerin tümü devlette ifadesini bulur. Burada para politikası olarak adlandırılan faaliyet ise, bu parasal kısıt altında, meta üretiminin nasıl kesintiye uğramadan devam edeceğini ortaya koymaya çalışan bir çabayı ifade eder. Ancak yukarıda da değinildiği gibi, para politikası alanı çelişkilerle doludur. Buna göre kapitalist toplumda, parasal genişlemenin tek mofiti, meta üretimindeki artış değildir. Sınıf mücadelesi de parasal genişleme ile sonuçlanabilir. Örneğin yükselen bir işçi sınıfı mücadelesi sonrasında "kazanılan haklar", genellikle bir parasal genişleme ile nihayete erer, kendisini bu şekilde ifade eder. Dolayısıyla, parasal genişleme, meta üretiminden kaynaklanan nedenlerle olabileceği gibi, sınıf mücadelesi sonucunda da gerçekleşebilir.

İşte 1970'li yıllardan sonra gündeme getirilen kurallı ekonomi politikalarının temel hedefi, meta üretimindeki artışın dışında herhangi bir parasal genişlemeye izin vermemektir. Bir başka ifadeyle, devlet, tam da bu noktada parasal kısıtın taşıyıcısı haline gelir. Burada devletin işlevi, sınıf mücadelesinin olası bir parasal genişleme ile sonuçlanmayacak şekilde yönetilmesini sağlamaktır (Akçay, 2009a). Anayasal iktisadın temel argümanı olan ekonomi ile siyasetin ayrıştırılması, bu noktada önem kazanmaktadır. Bilindiği gibi anayasal iktisat, "meşrulaştırmaya çalıştığı liberal politikalar ile tüm toplumsal-politik ve ekonomik sorunları teknik bir soruna (iktisatçıların sorununa) indirgerken, iktisat politikalarına da nötr

(yansız) bir amaç yüklemektedir.” (Eser, 1991: 45). Ancak tüm bu teknikleştirme çabalarının ardında anayasal iktisat, meta üretiminin ihtiyaçları dışında, özellikle sınıf mücadelesinden kaynaklanacak bir parasal genişleme talebinin siyaset yoluyla sisteme aktarılmasının önüne geçmek amacıyla, ekonomi yönetiminin hükümetlerin ulaşamayacağı bir noktada konumlandırılması önermektedir. Bu noktada para ya da maliye politikasının güncel işleyişinin ayrıntılı bir eleştirilmesinden öte sorulması gereken soru şudur. Liberal demokrasi bağlamında dahi olsa, para ve maliye politikalarının yönlendirilmesi ya da genel olarak ekonomik alana dair yürütülecek olan politikaların hükümetler tarafından belirlenemeyecek bir noktada konumlandırılması, teorik olarak kendisini seçenlere hesap verme durumunda olan hükümetlerin iradesi dışına çıkarıldığına göre, bu sistem için hala demokrasiden söz etmek ne kadar olasıdır?

Toparlamak gerekirse, kurallı ekonomi politikaları ve bunun uç bir versiyonu olan anayasal iktisat yaklaşımı, piyasayı, kendi kuralları, prosedürleri ve kurumları olan bir anayasal düzen olarak görmekte ve bunu siyasi müdahalelerin dışında tutmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım belirli bir devlet biçimi ve yapısı talep etmektedir. Buna göre anayasal iktisat yaklaşımı için, güçlü devlet, piyasa düzeninin korunması için gereklidir (Jayasurriya, 2002: 452). Bu yaklaşımın temel hedefi, gelecekteki hükümetlerin, yeni liberal birikim modelinin dışında hareket etme olanaklarını elinden almaktır. Dolayısıyla anayasal iktisat, ekonomik olan ile siyasal olanı yeniden tanımlamakta ve siyasi hareket olanaklarını daraltacak şekilde yeniden kurmaktadır (Gill, 2002: 48).

6. Sonuç Yerine: 2001 Sonrası Türkiye’de Ekonomi Politikalarının Yönelimi

Kurallı ekonomi politikalarının önemi, özellikle günümüz Türkiye’si açısından, teorik bir tartışma konusu olmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bu sorunun güncelliği ve tüm toplumsal kesimler tarafından tartışılması gerekliliği, Türkiye ekonomisinde 2001 krizinden sonra yaşanan yapısal dönüşümlere biraz daha yakından bakmakla hemen kendisini hissettirecektir. Bu çerçevede Türkiye’de 2001 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının iki evrede değerlendirilmesi mümkün. Bunlardan ilki 2001 krizi sonrasında ekonomi ile siyasetin ayrıştırılmasına dayanan ve kural temelli politikaların esas alındığı bir politika yapım süreci ile karşılaşmaktayız. Ancak özellikle 2008 ve 2001 krizleriyle birlikte, kural temelli politikalardan kriz yönetimi politikalarına geçildiği görülmektedir.

Buna göre 2001 krizi sonrasında ekonomiyi “krizden çıkarmak” için Türkiye’ye gelen Kemal Derviş, krizden çıkış için yapısal bir değişim programının gündeme alınması gerektiğini vurgulayarak şu açıklamada bulunmuştur:

“Bu yapı değişikliğinin bir temeli var. O da řu: Siyasi alan ile ekonomik alan arasındaki sınır. Etkileřim değişmelidir. Siyaset ile ekonomi birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de birbirine çok girmiş durumda. Bundan hem siyaset, hem de ekonomi zarar görüyor. Siyasetin ekonomiyi kullanma süreci durmalıdır.” (Hürriyet, 22.04.2001).

Derviş’in yaptığı bu açıklama, esasında 2001 krizi sonrası Türkiye’de uygulanan yapısal reform programının özünü ifade etmektedir. Gerçekten de hayata geçirilen uygulamalara bakıldığında, öncelikle paranın yönetiminin siyasal iktidarların kontrolünden uzak bir noktada konumlandırılmasını hedefleyen merkez bankasının bağımsızlaştırılması süreci hayata geçirilmiştir.⁵ Ardından, Bağımsız Düzenleyici Kurulların hemen hemen tüm stratejik sektörleri kapsayacak şekilde kurgulanması, ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkilerin kural temelli politikalar çerçevesinde yeniden şekillendirilmesi bağlamında değerlendirilebilir.⁶ Yine hükümet tarafından ilan edilen “mali kural” uygulaması, ekonomi politikasının kural temelli olarak yönlendirilmesi anlayışının maliye politikası alanına bir yansıması olarak görülebilir.

Ancak her ne kadar 2001 sonrası süreçte ekonomi politikalarının kural temelli olarak yönlendirilmesi ana eğilim olarak benimsense de, yaşanan ekonomik krizler buna izin vermemiş, özellikle 2008 ve 2011 krizleri ile birlikte ekonomi yönetimi deyim yerindeyse “otomatik pilottan manuel yönetime” geçmiştir.⁷ Buna göre özellikle 2011 yılında kurulan Finansal İstikrar Komitesi (FİS) ile kriz sürecinin tek elden yönetilmesi hedeflenmiş ve kritik bazı bağımsız kurullar ve kuruluşlar, FİS yapısı içine alınmıştır. Görevleri “finansal sistemin bütününe sirayet edebilecek sistemik risklerin belirlenmesi, izlenmesi ve bu tür risklerin azaltılması için gerekli tedbir ve politika önerilerini tespit etmek ve sistemik risk yönetimine ilişkin koordinasyonu sağlamak” olarak tanımlanan FİS, finansal istikrar ile ilgili beş temel kurumun⁸ koordinasyonundan sorumlu kılınmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2012). Böylelikle 2001 sonrasında takip edilen kural temelli politika anlayışı, kriz nedeniyle değişmek durumunda kalmış ve bağımsız kurumlardan bazıları FİS

5 Bu konuda detaylı bir analiz için Akçay (2009)’a bakılabilir.

6 Bu konuda Bayramoğlu (2005) ve Sönmez’e (2011) bakılabilir.

7 Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Ali Babacan’ın řu sözleri bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. “Artık otomatik pilot diye bir şey yok. Mutlaka manuel her an işin başında gerektiği anda gerektiği kararları alabilecek esnekliğe ve dinamikliğe sahip bir yönetim anlayışı gerekiyor bugün ve bunu da gerçekleştiriyoruz.” (Habertürk, 2011).

8 FİS dahilindeki kurumlar şunlardır: Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu.

bünyesine katılarak ekonomi bürokrasisi “kriz yönetiminin” gereklerine göre yeniden örgütlenmiştir.⁹

Sonuç olarak, bu çalışmada, iktisat politikası alanında var olan kural temelli ve takdir hakkına dayalı politika uygulaması tartışmasının, soyut ve teknik bir tartışma olmanın ötesinde, sınıf mücadelesi, devlet ve sermaye birikim süreci arasındaki ilişkilerin tarihsel olarak değişmesinin bir sonucu olarak geliştiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda kural temelli politikaların, genel olarak sermaye yanlısı ve emeğin baskılanmasına dayandığı, buna karşılık takdir hakkına dayalı olarak belirlenen ekonomi politikalarının ise özellikle kriz dönemlerinde devreye girdiği görülmüştür.

Kaynakça:

- Aglietta, M. (1979) *A Theory of Capitalist Regulation*. London: NLB
- Akçay, Ü. (2009) *Para, Banka, Devlet: Merkez Bankası Bağımsızlaşmasının Ekonomi Politikası*, İstanbul: SAV Yayınları.
- Akçay, Ü. (2009a) “Para, Merkez Bankası ve Kriz”, *İktisat Dergisi*, (501), s. 90-98.
- Aktan, C. C. (1997) *Anayasal İktisat*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (2007) *Modern Politik İktisat: Kamu Tercih*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl*. R. Boztemur (çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim Zihniyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Blaug, M. (1995). *Economic Theory in Retrospective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Branko, M. C. (2011) “Economics Against Democracy”, *Review of Radical Political Economics*, 44(1): 23-39.
- Brennan, G. ve Buchanan, J. (1985) *The Reason of Rules: Constitutional Political Economy*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Burnham, P. (1999). “The Politics of Economic Management in the 1990s”, *New Political Economy*. 4(1): 37-54.
- Capie, F, Goodhart, C. ve Schnadt, N. (1994) “The Development of Central Banking” F. Capie, C. Goodhart, S. Ficher ve N. Schadt (Ed.) *The Future of Central Banking içinde*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-112.
- De Brunhoff, S. (1978) *The State, Capital and Economic Policy*. London: Pluto Press.
- Dutton, J. (1984) *The Bank of England and Rules of the Game under the International Gold Standard: New Evidence*. M.D. Bordo ve A.J. Schwartz (Ed.). *A Retrospective on the Classical Gold Standard, 1821-1931 içinde*. USA: University of Chicago Press, 173-195.

⁹ Bağımsız kurulların FİS bünyesine dahil edilmesinin ortaya çıkarabileceği muhtemel sorunlar için Özatay’ın (2012) uyarılarına bakılabilir.

- Weber, E.J. (2003) *The Misuse of Central Bank Gold Holdings*. M.J. Tcha (Ed.). Gold and The Modern World Economy. UK: Routledge, 64-80.
- Eser, U. (1991) "İktisat Politikası Anayasası ve bir 'Anayasal Reform' Önerisi Üzerine Düşünceler" *Toplum ve Bilim*, 51-52, s.33-49.
- Gallarotti, G.M. (1995) *The Anatomy of an International Monetary Regime: The Classical Gold Standard, 1880-1913*. UK: Oxford University Press.
- Gill, S. (2002) "Constitutionalizing Inequality and the Clash of Globalizations", *The International Studies Review*, 4:2, s. 47-65
- Habertürk (2011) <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/674226-sorunlar-goz-gore-gore-buyuyor> Erişim: (19.05.2012).
- Hardt, M. ve Negri, A. (2003) *Dionysos'un Emeği*, E. Başer (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harvey, D. (2010) *A Companion to Marx's Capital*, New York, London: Verso.
- Hürriyet, 22 Nisan 2001.
- Hazine Müsteşarlığı (2012) *Finansal İstikrar Komitesi*, <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymouse?NavigationTarget=navurl://63618bac8881cad0d95b3070da770826&LightDTNknobID=1617579455> Erişim (14.05.2012).
- Itoh, M. Lapavistas, C. (1999) *Political Economy of Money and Finance*. Great Britain: Mcmillan Pres.
- Kydlund, F.E. ve Prescott, E.C. (1977). *Rules Rather than Discretion: The Inconstancy of Optimum Plans*. *The Journal of Political Economy*. 85.3, 473-492.
- Lipietz, A. (1988) "Accumulation, Crises and Ways Out: Some Methodological Reflections on the Concept of 'Regulation'", *International Journal of Political Economy*. 18.2, s. 10-43.
- Özatay, F. (2012) "Finansal İstikrar Komitesi", *Radikal Gazetesi*, 14.02.2012.
- Jayasuriya, K. (2002) *Globalization, Sovereignty, and the Rule of Law: From Political to Economic Constitutionalism?*, *Constellations*, 8:4, s. 442-460.
- Paya, M. (1998) *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Polanyi, K. (2002). *Büyük Dönüşüm*. A. Buğra (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pressman, S. (1994) *Quesnay's Tableau Economique: A Critique and Reassessment*. New York: A.M. Kelley.
- Samuelson, P.A. (1966) *İktisat*, Y. Demirgil (çev.). İstanbul: Menteş Kitabevi.
- Savaş, V. (1997), *Anayasal İktisat*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Smith, A. (2000) *The Wealth of Nations*, Princeton: Princeton Review.
- Sönmez, Ü. (2011) "Türkiye'de Piyasa Reformları ve Düzenleyici Reformlar: Aktör Merkezli Bir Tarihsel Yaklaşım Önerisi", *Toplum ve Bilim* (110): 133-164.
- TİSK (2011) *Anayasa Reformu: Anayasanın Temel Esasları ve Mali Ekonomik Hükümlerine İlişkin Görüş ve Öneriler*, <http://www.tisk.org.tr/duyuru/rapor1.pdf> Erişim: (23.05.2012).
- Tobin, J. (1992) "The Invisible Hands in Modern Macroeconomics", Editor. M. Fry, *Adam Smith's Legacy* (içinde), London, NewYork: Routledge, s. 120-132.